

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת יתרו תש"ע
אמת - בנבואה, במשפט, ובפסיקת ההלכה

להתרחק אפילו מאבק שחד

יתרו מציע למשה רבינו: "וְאַתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאֵי אֱלֹקִים אֲנָשֵׁי אֱמֶת שֵׁן נָא יִבְצַע... וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם" (שמות יח, כא-כב). מי הוא זה שראוי לתואר "שונא בצע"? - שונא בצע הוא זה ששונא ממון שלא מגיע לו מצד הדין. הגמ' מביאה, שרבי בנאה אמר, שדיין שמוציאים ממנו כסף בדין - פסול להיות דיין, שכן דיין שחייב לשלם ממון, צריך לשלם מעצמו, ולא להמתין לבית הדין שיחייבוהו לשלם (ב"ב נח, ב). אמנם דין זה לא נפסק להלכה, אבל עכ"פ דיין צריך להיות אדם ששונא כסף שלא מגיע לו. אם הוא שונא כסף שלא מגיע לו, מסתבר שלא יתפתה לקחת שוחד. אבל אם הוא אינו שונא כסף כזה - יש לחוש, שבמצבים מסויימים הוא עלול לקחת שוחד ולהטות את הדין.

עד כמה עלול השוחד להטות את הדין, ועד כמה צריכים להתרחק מכל ריח ואבק של שוחד - רואים מכמה מעשים שמובאים בגמרא. למשל: הגמרא (כתובות קה, ב) מספרת על ר' ישמעאל בר' יוסי, שהיה לו אריס שהיה עובד בפרדסו, ואריס זה היה רגיל להביא לר' ישמעאל בר' יוסי סל של פירות מן הפרדס בכל ערב שבת. יום אחד הקדים האריס להביא את הפירות ביום חמישי, במקום בערב שבת. שאל אותו ר' ישמעאל בר' יוסי: למה הקדמת להביא היום? אמר לו: דין יש לי, ובאתי אליך כדי שתדונני, ואגב כך הבאתי את הפירות היום, כדי שלא אצטרך לבוא שוב למחר¹. סרב ר' ישמעאל בר' יוסי לקבל את הפירות, ואמר לאריסו: פסול אני לך לדין, בגלל ההנאה שגרמת לי בהקדמת הבאת הפירות ביום אחד (הגם שלמעשה לא לקחם). הושיב ר' ישמעאל בר' יוסי חכמים אחרים שידונו את האיש, ובכל זאת, "בכל אשר [היה ר' ישמעאל בר' יוסי] הולך ובא, היה לבו לזכותו של אותו אריס,

ובאין לו פתחי זכויות, ואומר בלבו: הלואי ויטעון [האריס] כך וכך ויזכה בדין" (רש"י שם). התבונן ר' ישמעאל בר' יוסי בעצמו והכיר, שמחמת אותן פירות אירע לו כן. אמר: "תיפח נפשם של מקבלי שוחד! ומה אני שלא נטלתי, ואם נטלתי של י נטלתי, כך [אירע לי], מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה!" (גמ' שם) וכעין זה מבואר בכמה מעשים שמובאים שם בגמרא, עד כמה התרחקו גדולי החכמים מכל אבק של שוחד, כי אפילו שוחד קל כזה, עלול לגרום לדיין להטות את הדין.

כל קולא צריכה בדיקה

עד כמה צריך הדיין להזהר שלא להטות את הדין, ועד כמה חמורה היא הטית הדין, רואים בדברי הגמרא שאומרת: "לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו, וגיהנם פתוחה לו מתחתיו" (סנה' ז, א), שאם יטה מן האמת לימין או לשמאל, תפגע החרב ברגלו, ויפול אל תוך אש הגיהנם. כל כך צריך הדיין להיות ירא וחרד, שלא יטה את הדין שלא כהוגן.

הדברים אמורים לגבי דיין שיושב בבית הדין, אבל כבר כתב הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל (באגרת המוסר), שהדברים נוגעים בעצם לכל אדם, שכן כל אדם הוא למעשה דיין! כל אדם מוכרח לקבל הכרעות לגבי עצמו בהלכה ובהנהגה, ולא תמיד הוא יכול לשאול את רבותיו. ממילא, כל אדם צריך להרגיש את החרב בין ירכותיו, כדי שיחפש רק את האמת, ללא נטיות זרות. שלא יקל לעצמו במקום שאסור להקל. המסילת ישרים אומר (פרק ו'), שכל קולא צריכה בדיקה. אמנם יש קולות נכונות ע"פ ההלכה, אבל אדם צריך תמיד לבדוק את עצמו אם אין לו נגיעה בדבר, ואם הוא אינו מקל במקום שע"פ דין היה צריך להחמיר. כשאדם חושב, "למה שאחמיר כאן,

להחמיר.

יש גם סוג אחר של קולות. אדם שאהבת ישראל בוערת בקרבו, ומרוב אהבת ישראל הוא מרבה לפסוק לקולא, כדי לא להכביד יותר מדי. כמובן, גם זה לא בסדר. אהבת ישראל אין משמעותה להתיר דברים אסורים. מה שבאמת אפשר להקל ע"פ דין, זה טוב מאד. אבל מה שאי אפשר להקל ע"פ דין, זו לא אהבת ישראל לפסוק את זה לקולא. אתה מרויח להם כמה פרוטות בעולם הזה, ומפסיד להם חיי עולם הבא³. אהבת ישראל צריכה להיות גורם לאהבת האמת, לחפש את הפסק האמיתי, איפה שבאמת ע"פ דין תורה מותר להקל. אבל איפה שאסור להקל ע"פ דין תורה, אהבת ישראל היא לא סבה להקל. אדרבה, אהבת ישראל במקרים כאלה היא סבה להחמיר, ולא להקל. יש קולות שמבוארות בפוסקים, לפעמים אפשר להקל במקום פסידא, לפעמים אפשר להקל בגלל כבוד הבריות, או כבוד שבת, אבל כל סבה היא מוגבלת, מתי אפשר להשתמש בה ומתי אי אפשר להשתמש בה. אי אפשר תמיד להקל, בלי סיבה שהיא מוצדקת על פי ההלכה. זה מה שהתורה דורשת מהדיין, ומה שמושה רבינו דורש מהדיינים, להיות "שונאי בצע", שהממון לא יהיה סיבה שמשפיעה לפסוק כך ולא אחרת.

"על מַכְרֵם בַּכֶּסֶף צְדִיק"

דוגמא לפסיקה שהיה בה מראית עין של תערובת שיקול ממוני, מוצאים אצל יהודה. חז"ל אומרים, "וּבְצַע בְּרֶךְ נֶאֱזָן ה'" (תהלים י, ג) - "לא נאמר 'בוצע' אלא כנגד יהודה, שנאמר: 'וַיֵּאמֶר יְהוָה אֶל אֶחָיו, מַה בָּצַע פִּי נִתְרַג אֶת אֶחָיו' (בראשית לז, כו). וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר, וּבְצַע בְּרֶךְ - נֶאֱזָן ה'" (סנה' ו, ב). כלומר, מי שמשבח את יהודה על הפרשה שעשה, שהאחים רצו להרוג את יוסף, ויוסף טען שהוא זכאי ופטור מכלום, ויהודה עשה פשרה ביניהם, לא להרוג את יוסף, אלא למכור אותו לישמעאלים (בראשית שם, כז) - מי שמשבח את יהודה על הפרשה הזו, הוא חוטא ומנאץ. אסור לשבח את יהודה על מה שעשה.

הרי כולם עושים כך" - זה לא התר. מה שכולם עושים, לא חייב להיות מותר. תלוי מי הם ה"כולם". אם גדולי החכמים הם שעושים כך, זו ראייה שמותר. אבל אם סתם אנשים עושים כך, זו לא ראייה שמותר.

מספרים על ה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל, שבא אליו פעם יהודי אחד וסיפר לו, "פלוגי עשה כך וכך". אמר לו ה"דברי חיים": "זהו לשון הרע! אסור לספר זאת!" אמר לו המספר: "אבל כולם אומרים כך!" אמר לו ה"דברי חיים": "הגיהנם מספיק גדול בשביל כולם!"... "כולם עושים" איננו היתר. צריך לבדוק אם הדבר מותר באמת.

הגאון הרב עובדיה יוסף שליט"א אומר, ש"מנהג" בהיפוך אותיות - "גֵּהָנִם". וכונתו רצויה, שיש מנהגים שמי נוהג אותם עתיד לירש גיהנם. כמובן, לא כל מנהג הוא כזה, יש מנהגים שכתבו אותם גדולי ישראל, הרמב"ם והשו"ע והרמ"א כלם הביאו מנהגים שונים, אבל יש גם מנהגים שהם "גֵּהָנִם", כי לא נתיסדו ע"פ חכם, אלא אנשים מעצמם התחילו לנהוג כך. אני נוהג לומר, ש"מנהג" נזכר בתנ"ך רק במקום אחד - "וְהַמִּנְהֵג כְּמִנְהֵג יְהוָה בְּנֶאֱמָר, לְלַמְדָּנוּ, שִׁישׁ מְנַהֲגִים שֶׁהִנְהִיג אֹתָם - "בְּשִׁעוֹן יְנַהֵג". יש מנהגים שהם מנהגי ישראל, ומנהגי ישראל תורה, אבל יש מנהגים שהם שגעוץ. לא כל מה שבני אדם עושים מותר לעשות.

אהבת ישראל איננה סיבה להקל בפסיקת ההלכה

חוץ מההתר ש"כך כולם עושים", יש גם "התרים" אחרים שאינם ראויים. למשל, קשה לשער כמה הוא שיעור כזית. אז תלוי: אם האוכל טעים - אז ה"כזית" הוא גדול, ופחות מזה - "זה קטן מדי, זה עוד לא כזית". ולעומת זאת, אם אני אוכל כי אני חי יב לאכול, למשל מרור בליל פסח, אז הכזית הוא יותר קטן!... אם היית מודד בדיוק, היה טוב. אבל אם לא מודדים בדיוק, אז יש לך הוראת התר - "מסתמא זה כבר כזית"². כעין זה - מי שפוסק לאחרים חומרות ולעצמו קולות. כי לעצמי, למה שאחמיר?... אבל לאחרים לא אכפת לי

להיות צמוד לאמת

כפי שהזכרנו, כמו שדיין צריך להרגיש שחורב מונחת לו בין ירוכותיו, כך כל אדם מישראל צריך להרגיש את החורב שמונחת בין ירוכותיו, שלא להטות את הדין לקולא במקום שאסור להקל, וכן לא להטותו לחומרא במקום שצריך להקל. צריך לדעת את הדין האמיתי, ולא להתחבא.

הנביא אומר, "הַגִּיד לְךָ אֲדָם מֶה טוֹב וּמָה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאֶהְבֵּת חֶסֶד" (מיכה ו, ח). צריך לאהוב חסד, אבל החסד צריך לבוא יחד עם משפט, מה מותר ומה אסור, עם מי מותר לעשות חסד ועם מי אסור לעשות חסד. הכל צריך להיות במשפט, לא אהבת חסד לבר.

נביאי שקר היו מנבאים טובה למי שמשלם להם, ולמי שלא שילם להם היו מנבאים רעה (עי' מיכה ג יא, ורד"ק ומצודות שם). נביא אמת אסור שיהיה כך. הוא לא פועל לפי תשלומים, הוא פועל לפי האמת. מי שצדיק ואוהב את ה', ה' אומר עליו נבואות לטובה, מי שההפך - ה' אומר לו ח"ו נבואות לרעה. זה לא לפי תשלום לנביא.

הפסוק מדבר על נביאות שקר שהיו "מִתְנַבְּאוֹת מִלְבָּהָן" (יחזקאל יג, יז), "נִתְחַלְלָה אֲתִי אֶל עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׁעָרִים וּבִפְתוּחֵי לְחָם, לְהַמִּית נַפְשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תְמוּתָנָה, וּלְחַיֹּת נַפְשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תִחְיֶינָה" (שם, יט). הנשים האלו היו מתנבאות בעד כסף "נבואות" לטובה על מי ששילם להן, ו"נבואות" לרעה על מי שלא שילם להן. ואומר הנביא, שזהו חילול השם, כי לא תמיד הנבואה שלהן מתקיימת, וממילא אנשים יתחילו לפקפק בנבואה בכלל. מי שאינו נביא, יכול לומר: צריכים לעשות את רצון ה', לעשות תשובה ומעשים טובים, ואז יש תקוה שה' יעזור לנו. אבל לא לנבא טובות בלי כיסוי. נביאי האמת סיכנו את עצמם כדי להוכיח את ישראל. ישעיהו אומר, "גִּנִּי נִתְּתִי לְמַכִּים וּלְחַיֵּי לְמַרְטָטִים, פָּנֵי לֹא הִסְתַּתְּתִי מִפְּלִמּוֹת נְרִיק" (ישעיהו נ, ו), מפני שהיה מוכיח את הרשעים, והרשעים לא יכלו לסבול שישעיהו מוכיח אותם, וכשידם היתה תקיפה היו עושים לו צרות, ובכל זאת ישעיהו לא נמנע מלהוכיחם.

וקשה לכאורה: למה אסור לשבח את יהודה על מה שעשה? הרי כך היא באמת ההלכה, שראוי לדיין להשתדל לפשר בין הצדדים! (סנה' שם) התשובה היא, שפשרה היא מעשה ראוי רק במקרה ששני הצדדים מעונינים בפשרה, או אם אדם מתפשר על חשבון עצמו. אבל אם יהודה מתפשר בלי הסכמת יוסף, לא שואל את יוסף אם הוא מוכן להיות עבד במצרים או לא, ומתפשר על חשבון בלי הסכמתו - פשרה כזו אינה ראויה לשבח. אי אפשר להתפשר על חשבון אדם אחר, שלא בהסכמתו ושלא ברצונו.

אבל אולי חז"ל מתכוונים גם למה שיהודה אומר, "מֶה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אֶחָיו וְכִסִּינוּ אֶת דְּמוֹ" (בראשית לו, כו) מה פירוש "מה בָּצַע"? מתרגם אונקלוס - "מה מְמוֹן נִתְּהַנִּי לְנָא, אַרְי נְקִטוּל יַת אַחוּנָא וְנִכְסֵי יַת דְּמִיָּה". כלומר, איזה ממון נרויח מזה שנהרוג את אחינו. וקשה: מה פירוש "איזה ממון נרויח"? מה נוגע לכאן ממון? הרי כל הנידון הוא, האם יוסף חייב מיתה כרודף, או לא. ממילא, הנושא היחיד שראוי לדון בו הוא, האם ע"פ האמת צריך להרוג את יוסף, או לא צריך להרוג את יוסף. ומה נוגעת לכאן השאלה, אם יש כאן נַחַח ממון או לא? אולי זאת הטענה על יהודה. כלומר, על צורת ההתבטאות, ולא על הפסק. הפסק - יתכן שהיה מוצדק. היות והאחים החליטו שיוסף הוא רודף, הרי רודף, ברגע שיש דרך להפטר ממנו בלי להרוג אותו, אסור להרוג אותו (רמב"ם הלכ' רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ז), ממילא מציע יהודה דרך להפטר מיוסף בלי להרוג אותו: נמכור אותו לישמעאלים, ויותר כבר לא נשמע ממנו. אז עצם הפסק שלו הוא נכון. אלא שצורת ההתבטאות של יהודה היא, כאילו יש כאן מקום לשיקולים של נַחַח ממוני. "מֶה בָּצַע". צריך לחשוב "מה הדין", ולא לשאול "מה בָּצַע", מה נרויח. אולי זוהי נקודת הבקורת של חז"ל על יהודה. איך הוא מזכיר רווח כספי, בשעה שהוא דן על חיי אחיו. צריך לחפש אמת, ולא לערב שיקולי ממון, אפילו לא למראית עין.

מלומר את דבר ה'. אין לו דבר אחר בעולם חוץ מדבר ה'. וכך צריך להיות, שאין לנו שום דבר אחר בעולם חוץ מדבר ה'.

ממילא, גם מי שאינו נביא, ולא מתיימר להיות נביא, אבל אם הוא צריך לפסוק הלכה, אז גם בזה - רק דבר ה' קובע, לא שום דבר אחר. לא להיות מושפע מנטיות עצמו בעד משהו או נגד משהו, אלא ללכת רק לפי רצון ה', ואז באמת ה' יעזור שלא נכשל. לפעמים קשה לפסוק את ההלכה, יש דעות שונות, או סברות שונות, ואז צריך לבדוק היטב את הצדדים, ללא משוא פנים. כל קולא טעונה בדיקה. כשפוסק לעצמו או לאחרים להקל, צריך לבדוק אם זה לא מופיע במשנה ברורה או בפוסק אחר לחומרא. רק דברים מוסמכים לפסוק, לא לפי נטיות הלב, ואז זוכים לאמיתה של תורה, וזוכים ל"אֲרַךְ יָמִים בְּיַמֵּינָהּ, בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֶשְׂרֵת וְכָבוֹד" (משלי ג, טז).

אמר גם הרבה נבואות לטובה, אבל גם נבואות פורענות הוא אומר, בלי לעשות חשבונות אם זה יועיל לו או יזיק לו. מה שה' אומר לו לומר - הוא אומר.

גם ירמיהו אומר על עצמו "צָמְתוּ בְּבוֹר תְּיִי" (איכה ג, ג), מפני שהשליכו אותו לבור, וכמעט טבע שם בטיט (ירמיהו לח, ו). למה עשו לו כן? כי אמר את דבר ה' בלי "קישוטים", ואת זה - לא תמיד היה נעים לשמוע. אומר לצדקיהו להפסיק להלחם עם הכשדים כי הוא לא יצליח (שם לב, א-ה; ושם לח, יז-כג), אומר לרשעים אחרים לחזור בתשובה, גם אם משליכים אותו לבור והוא כמעט מת בבור, הוא מסכן את חייו לומר את האמת. לא ליפות את האמת עבור תשלום, אלא לומר רק את דבר ה', בלי שום נגיעות אחרות.

גם משה רבינו אומר נבואות לישראל במשך ארבעים שנה, לפעמים מוכיח את ישראל, לפעמים מוכיח אותם קשות, הוא לא נמנע

השיחה נערכה על פי הבנתו של העורך, וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. וכתב המהרש"א (מכות כד, א ד"ה ושחד על נקי לא לקח), שהאריס אכן נהג בתום לב, ולא התכוין להקדים את הבאת הפירות כדי לשחד את ר' ישמעאל בר' יוסי, אלא רק כדי שלא יצטרך לבוא שוב למחר.
2. הגמרא (פסחים נב, ב) מספרת על רב ספרא, שיצא פעם לחו"ל, ונזכר שיש עמו יין של שביעית. הסתפק אם צריך לחזור ולבער את היין בארץ ישראל (כדעת ר' שמעון בן אלעזר בברייתא שם), או יכול לבערו בחו"ל (כדעת רבנן). היו עמו שני חכמים מתלמידי רבי אבהו, שליווהו בדרכו. שאל אותם, האם שמעו מרבם כמי ההלכה בענין זה. אמר לו האחד, שר' אבהו פסק כר' שמעון בן אלעזר, והשני אמר לו שר' אבהו פסק כרבנן. אמר רב ספרא, שהוא סומך יותר על עדותו של התלמיד המיקל, כיון שדרכו לדקדק בדברי רבו יותר מחברו. כששמע רב יוסף את המעשה, קרא על רב ספרא את הפסוק: "עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאַל וּמְקַלּוֹ יִגִּיד לוֹ" (הושע ד, יב) - כל המקל לו יגיד לו. כלומר: רב יוסף חשד ברב ספרא (לנו אסור, כמובן, לומר דבר כזה מעצמנו), שהסיבה שבגללה החליט לסמוך על דברי המתיר לא היתה זו שאמר, אלא הן לא שבדבריו ה' יא זו שהטתה את לבו לקבל את דבריו. אם התלמיד השני היה זה שמקל, יתכן שהיה מוצא סיבה לסמוך על השני. הרי לנו, שאפילו באדם גדול כמו רב ספרא חשדו חז"ל, שמא הקל לעצמו מפני נגיעה אישית (על פי שיחת הרב שליט"א לפרשת קרח תש"ס).
3. במשנה מובא, שרבי טרפון הקל בדין מסויים בהלכות מעשר שני, מפני שריחם על עניי ישראל. אמר לו ר' אלעזר בן עזריה: "הרי אתה כְּמִהְיֶה מְמוֹן, ואין אתה אלא כמפסיד נפשות!" (מס' ידים פ"ד מ"ג) הקולא שלך היא שלא כדין, וממילא נמצאת מפסיד נפשות, שבעוון זלזול במעשרות נעצרים השמים מלהוריד טל ומטר, ויבואו רעב ומוות לעולם, ר"ל. צריך א"כ לקחת את שני הדברים בחשבון. להקל על עניי ישראל עד כמה שאפשר, אבל לא על חשבון האמת ההלכתית (על פי שיחת הרב שליט"א לפרשת משפטים תשס"ח).